

Bethlen Gábor – irodalom, vallás, tudományosság

Bevezetés

Az 1613. október 23-án erdélyi fejedelemmé választott Bethlen Gábor működésének 400. évfordulója alkalmából a jubileum évében számos tanulmány, tanulmánykötet jelenik meg, konferencia, korhű emlékező rendezvény, vetélkedő szerveződik határon innen és túl, méltó emléket állítva a 17. század legjelentősebb erdélyi fejedelmének. Az Irodalomtörténeti Közlemények – legjobb hagyományaihoz híven – olyan tanulmányokat közöl e tematikus számában, melyek elsősorban a fejedelemre és környezetére jellemző irodalmi, vallási és tudományos szempontokat világítják meg, mindenekelőtt új források és adatok publikálásával. Bethlen a 17. század elejének mélyen hívő és nemzetben gondolkodó politikusaként és embereként alapvetően a református vallást és kultúrát részesítette előnyben, de nem kívánta kiélezeni a megörökölt ellentéteket. Mindennapi politikai gyakorlatában hozott más felekezeteket hátrányosan érintő rendeleteket, de ezek szigorú végrehajtását nem feltétlenül szorgalmazta.¹ Toleranciának nevezett óvatosságát és belátását, európai horizontú gondolkodásmódját dokumentálják közvetve vagy közvetlenül az alábbi tanulmányok.

Balázs Mihály mindeddig ismeretlen kézíratos polémiát közlő tanulmányában a református Rettégi János és az unitárius Varsolci János között zajlott vitát elemzi közvetlenül a Bethlen Gábor uralkodását megelőző időszakban. A magyar nyelvű szövegek Enyedi György *Explicationes*ének (Kolozsvár, 1598) egy példányában, a bekötött üres lapokra írva maradtak fenn. A tanulmány szerzőjének megállapítása szerint a vita egyik tanulsága az, hogy a Bethlen Gábor uralkodásának korai időszakában a fejedelem valáspolitikáját jelentősen befolyásoló Rettégi működése nyomán a szombatosok után az unitárius felekezet visszaszorítása is megkezdődött. A tanulmány részletes és árnyalt elemzést ad az 1610-es évek vallási helyzetéről, elsősorban Kolozsvárott. Kitér Varsolci eszmetörténeti szempontból lényeges, Bethlent köszöntő költeményére is, amely betekintést ad az új fejedelmet illető, várakozásteli unitárius fogadtatásra.

Túri Tamás tanulmányában az unitárius Csanádi Máté 1615-ből származó, Máté evangéliumának a keresztségről szóló részéhez (28, 19) fűzött magyarázatát közli az Erdélyi Múzeum Egyesület kéziratárából. Lényeges körülmény, hogy e munka Bethlen István kérésére készült el, továbbá, hogy egy olyan locus szentháromságtagadó magyarázatát adja, amely reformátusok számára épp a Szentháromság bizonyítéka. Az elemzésben képet kapunk Bethlen István szerepéről, Bethlen Gábornak az unitáriusokhoz fűződő viszonyáról, valamint Csanádi Máté további hitvitázó működéséről.

1 BARCZA József, *Bethlen és a vallási türelem*, Vigilia, 46(1980)/2, 89–92.

Bethlen Gábor és Káldi György
(Matthias TANNER, *Societas Jesu apostolorum imitatrix*, Prága, 1694, 644.)

Vincze Hanna Orsolya az első megjelent, magyar nyelvű önálló fejedelmi tükör elemzését nyújtja, mely Bethlen Gábor számára készült (Pataki Füsüs János, *Királyoknak tüköre*, Bártfa, 1626). Az elemzés a mű szövegében található Bethlen-utalásokra koncentrál, azok retorikai értékét és hatását vizsgálja, figyelembe véve a korabeli európai politikai diskurzus kontextusát.

Hargittay Emil írása az eddig fellelt források alapján bizonytalannak ítéli meg Bethlen Káldi Györgyöt támogató összegének nagyságát és célját.

Kecskeméti Gábor tanulmánya a korszak Bethlen által is pártfogolt legnagyobb református tudósa, Szenci Molnár Albert egyik közeli munkatársának, Pécseli Király Imrének a munkásságát vizsgálja, különös tekintettel eddig nem reflektált, Németországban megjelent latin nyelvű írásaira. Az elemzés alapján a korábbiakban csak mozaikszerűen ismert részleteken túl feltárul előttünk a Bethlen-kori protestáns európai tudományosság szakmai és személyi kapcsolatrendszerének hálója.

Jankovics József egy 17. század második feléből származó kiadatlan magyar nyelvű történelmi-politikai tárgyú kéziratot közöl, melynek sajátossága, hogy Bethlen Gábor politikai irányultságát eszményíti és tartja követendő példának. A kézirat szerzője szerint fontos és követendő, hogy a fejedelem törökbarát politikát folytatott, s keményen bírálja a Habsburg-párti felfogást.

Budapest, 2013. október 23.

Hargittay Emil